
**DE NIET-THEORETISCHE VOOR-ORDEELEN
IN DE WETENSCHAP
CRITIEK OP EEN ONCRITISCHE CRITIEK**

DOOR

PROF. DR H. DOOYEWEERD.

Het opsporen van vóór-ordeelen in de wetenschappelijke werkzaamheid is een critische taak, welke allereerst een heldere onderscheiding vereischt tusschen *noodwendige*, de wetenschap eerst *mogelijk makende*, en *niet-noodwendige*, de wetenschappelijke werkzaamheid storende, remmende of vertroebelende voor-ordeelen.

De noodzakelijkheid van zulk een onderscheiding wordt unaniem erkend door allen, die het naief-positivistisch standpunt in de wetenschap verlaten hebben.

De moeilijkheid begint echter eerst, wanneer wij ons de vraag stellen, waar de grenslijn tusschen deze tweeërlei soort voor-ordeelen loopt.

Immers bij de beantwoording van deze vraag maakt zich de invloed van een sfeer van noodwendige niet-theoretische voor-ordeelen geldend, t. w. die der *wetenschapsbeschouwing*.

Dat wij ons hier inderdaad in een kring van noodwendige voor-ordeelen bevinden, kan door hen, die aan de zelfgenoegzaamheid van het theoretisch denken op wetenschappelijk gebied vasthouden, onmogelijk worden toegegeven.

Men kent op dit standpunt slechts één soort legitieme aprioris in de wetenschap, de zgn. *zuiver-theoretische*, welke de immanente grenzen der wetenschappelijke synthetische kennis-activiteit niet mogen overschrijden.

De opsporing van deze theoretische aprioris wordt dan als een wijsgeerige taak erkend. De wetenschapsleer kan in dit haar wijsgeerig karakter niet anders zijn dan een zelfreflexie van ons theoretisch bewustzijn op de interne voorwaarden van zijn eigen werkzaamheid.

Kan echter deze zgn. reflecteerende denkwerkzaamheid inder-

daad van *louter*-theoretisch karakter zijn? Laat m. a. w. de *innerlijke structuur* onzer wetenschappelijke kennis-activiteit een uitschakeling van *alle* niet-theoretische voor-oordeelen toe, of zijn er integendeel noodwendige aprioris van niet-theoretisch karakter aan te wijzen, welke de wijsbegeerte zelve eerst mogelijk maken?

Het is een typisch symptoom van dogmatische bevangenheid, wanneer men weigert den ernst van dit laatste door de Wijsbegeerte der Wetsidee opgeworpen probleem te erkennen, en het met een hooghartig gebaar afwijst. Men gevoelt zich door deze probleemstelling bedreigd in de *grond*-instelling van heel zijn wijsgeerig denken, waarover men geen discussie wil toelaten, en reageert — op de typische wijze van den dogmatisch geloovigen aanhanger eener wetenschapsbeschouwing — niet met theoretische argumenten, maar met *verzekeringen* en *beroep op de autoriteit eener lange wijsgeerige traditie*.

Deze typisch dogmatische houding tegenover de wijsgeerige grondproblemen wordt te on-critischer naarmate een denker zich er op beroemt tot de kritische richting in de wijsbegeerte te behooren, welke in den grooten Koningsberger haar grondlegger ziet.

In KANT's kenniscritiek begint immers die transcendentale wending in het wijsgeerig denken te komen, welke in de denkende *ik-heid* het centrum van heel de kennis-activiteit erkent. Heel de ideeënleer van KANT's „Kritik der reinen Vernunft” heeft slechts zin bij aanvaarding van de onzelfgenoegzaamheid van onze theoretische kennisfuncties en de innerlijke afhankelijkheid dezer laatste van een boven-theoretisch centrum van het bestaan, dat KANT den *homo noumenon* noemt.

Dat inderdaad KANT's conceptie van de „practische idee” der zedelijke autonomie als *boven-theoretisch voor-oordeel* heel de *instelling* en *opzet* van zijn kenniscritiek bepaalt, is reeds door FICHTE klaar gezien. Men kan nu wel KANT's en FICHTE's „Primat der praktischen Vernunft” in de wijsbegeerte afwijzen, maar men mag de dogmatische bevangenheid van een wijsgeerige instelling, die weigert een discussie toe te laten over de noodzakelijkheid van niet-theoretische vooroordeelen in de wetenschap niet op rekening van een denker van KANT's formaat schuiven!

Wanneer eenmaal de eisch der kritische zelfbezinning in de wijsbegeerte gesteld is, laat deze eisch zich niet meer door dogmatische

voor-oordeelen op een bepaalde *étape* van het critisch onderzoek het zwijgen opleggen.

Het postulaat van de innerlijke zelfgenoegzaamheid van het theoretisch denken is een voor-oordeel van *niet*-theoretischen aard, dat doctrinair wordt, wanneer het niet als zoodanig *onderkend* is.

Het niet-theoretisch karakter ervan is door de Wijsbegeerte der Wetsidee aangetoond in een uitvoerige analyse van de reductiemogelijkheden, welke onze kennende ikheid ter handhaving van de grenzen der wetenschappelijke werkzaamheid ten dienste staan.

Wat nimmer uitgeschakeld *kan* worden is de *ik*-heid in den zin van *centrum* of *concentratiepunt* van alle tijdelijke functies van 's menschen bestaan, het denken inbegrepen.

Alle theoretische reductie berust op *theoretische analyse* en *abstractie*. Zoowel de kennis-theoretische reductie van de kennende *ik*-heid tot een zgn. transcendentiaal denk-subject (KANT), als haar phaenomenologische reductie (*ἐποχή*) tot een „absoluut bewustzijn” als residu der methodische „Weltvernichtung” (HUSSERL) is in wezen resultaat van deze theoretische analyse.

De theoretische analyse voor-onderstelt echter de *volle ik*-heid of *zelfheid*, van welke deze abstractie-werkzaamheid uitgaat. Een theoretische abstractie als het „transcendentiaal denk-subject” of het „phaenomenologisch gereduceerd bewustzijn” heeft als zoodanig geen *actualiteit* en is dus tot kennistheoretische of phaenomenologische werkzaamheid onbekwaam. De vereenzelviging van het kenkend subject met het resultaat van zijn theoretische reducties berust op een apert *on-critische* denk-houding, welke aan de transcendentale richting van het wijsgeerig denken ontrouw wordt ten gerieve van het dogma der zelfgenoegzaamheid van het theoretisch bewustzijn.

Nu wordt in de kennistheorie sinds KANT wel een scherp onderscheid gemaakt tusschen het zgn. *empirisch* en het *transcendentiaal ik*. Het eerste zou zijn het volle, concrete individueele, aan tijd en ruimte gebonden *ik*, dat als zoodanig weer tot „Gegenstand” der kennis zou kunnen worden gemaakt en nimmer als „kennistheoretisch subject” in aanmerking kan komen ¹⁾.

¹⁾ In HUSSERL's phaenomenologie correspondeert hiermede de onderscheiding tusschen het concrete, tijd-ruimtelijk ik en het „phaenomenologisch gezuiverd bewustzijn”.

Dit „ik” zou in de theoretische reductie moeten worden uitgeschakeld om het zuiver-theoretische „transcendentale ik” over te houden, dat dan als „immanente subjectieve denk-pool” wordt gekarakteriseerd, waartegenover zich heel de werkelijkheid — inbegrepen de concrete denk-handelingen — in de tegenpool van „Gegenstand” bevindt (zoo bv. THEODOR LITT).

Maar het volle, concrete ik is „in tijd en ruimte” nergens aan te treffen, en de „immanente subjectieve denkpool” kan als theoretische abstractie niet denken!

De ik-heid of zelfheid is slechts daarom *totaal, concreet en actueel* tevens, omdat zij in den vollen zin des woords het *centrum*, het *concentratiepunt*, de alle tijdelijke verscheidenheid *transcendeerende wortel* der menschelijke existentie is. Het *ik drukt zich wel uit* in zijn tijdelijke functies — *actualiseert zich daarin*, zoo men wil —, maar het gaat als existentie-*centrum* den tijd met *alle* daarin vervlochten functies *te boven*. Het blijft met name ook steeds het transcendentale *voor-onderstelde* van alle theoretische abstracties — inbegrepen het zgn. transcendentale denksubject.

De eisch i.z. uitschakeling van alle *niet-theoretische* voor-oordeelen in het theoretisch denken komt dus neer op een *norm*, welke het *volle ik* als existentie-*centrum* zich voor zijn wetenschappelijke werkzaamheid stelt.

Wie aan dezen eisch als *conditio sine qua non* voor ware wetenschap vasthoudt, zal wel willen toegeven, dat het hier een *ideaal* geldt, dat door den individueelen onderzoeker althans op het terrein der zgn. „geesteswetenschappen” niet volkomen valt te bereiken. Maar hij houdt niettemin staande, dat *niet-theoretische voor-oordeelen* steeds aan de zgn. „*algemeengeldigheid*” der *wetenschappelijke oordeelen* afbreuk moeten doen, dat zij m. a. w. met het wezenskarakter der wetenschap in strijd moeten worden geacht. Men moet, gelijk men zegt, *zich zelf* met al zijn niet-theoretische voor-oordeelen *ten offer brengen in dienst van de waarheid* (LITT).

Van welk *karakter* is echter deze eisch? Hij is zeker niet bloot-theoretisch! In dezen zin van gebod tot *offerdienst*, is zijn religieuze *geaardheid* eenvoudig niet te lochenen.

Van onze ik-heid wordt bij haar wetenschappelijke activiteit immers gevraagd een volledige *concentratie* op, een volledige *overgave* aan de theoretische werkzaamheid, een *volledig opgaan*

in het theoretisch zoeken naar Waarheid. Zulk een zelf-verloochening, zulk een zelf-overgave in de religieuze zin-volheid des woords kan slechts zin-vol worden geëischt, wanneer de waarheid zelve welke men in de wetenschap zoekt, een *absoluut* en *zelfgenoegzaam* karakter heeft.

Absoluutheid en zelfgenoegzaamheid zijn echter praedicaten van *goddelijke* geaardheid, welke aan het *creatuurlijke* als zoodanig niet kunnen worden toegekend zonder in *af-godendienst* te vervallen.

Wanneer dus de gezochte waarheid niet inderdaad de *volle* en *absolute* Waarheid, doch slechts een zgn. *bloot-theoretische* waarheid is, dan is de religieuze eisch van offerdienst onzer ik-heid aan zulk een theoretische abstractie zelve van af-godisch karakter.

Er schuilt intusschen in de verabsoluteering van een vermeend „bloot-theoretische waarheid” een soortgelijk oncritisch dogmatisme als in die van een vermeend „bloot-theoretisch transcendentiaal denk-subject.”

De beperking der waarheid tot het „zuiver-theoretische” bevat nl. een aperte *relativeering* der waarheid, welke zich zelve in scepticisme zou moeten ontbinden, wanneer zij zich niet op een aan den denker in dit haar karakter verborgen *boven-theoretische*, inderdaad *absolute* waarheidsconceptie baseerde.

Deze boven-theoretische waarheidsconceptie is vervat in het niet-theoretisch voor-oordeel: de *theoretische* waarheid heeft haar grond in zich zelve; zij is de *absolute*, de *volle* Waarheid.

Zoo staat en valt het dogma i.z. de interne zelfgenoegzaamheid van het theoretisch denken dus met twee niet-theoretische voor-oordeelen *van religieus karakter*, welke onverbrekkelijk met elkander samenhangen, t.w. 1° ik behoor *mijzelf* in mijn wetenschappelijke werkzaamheid te reduceeren tot een zgn. zuiver theoretisch denk-subject en 2° de zgn. zuiver-theoretische waarheid, welke alleen op de *wetenschap* is betrokken, is als zoodanig de volle, absolute, haar grond in zich zelve vindende Waarheid.

Dogmatistisch, de innerlijke wetenschappelijke werkzaamheid vertroebelend, storend en remmend worden deze niet-theoretische voor-oordeelen wanneer zij — in strijd met de waarheid — tot *zuiver-theoretische* worden geproclameerd, en den in haar bevangen denker tot een *religieuze onverdraagzaamheid* in zijn weten-

schappelijke werkzaamheid voeren, welke met *den aard* der wetenschap in aperten strijd is.

Wat wil ik met deze uitspraak zeggen? Uiteraard niet, dat de ware verdraagzaamheid in de wetenschap zou eischen een relativistische toekenning van gelijk recht aan iedere wetenschapsbeschouwing. Wanneer, gelijk ik trachtte aan te toonen, de wetenschappelijke instelling noodwendig in voor-oordeelen van niet-theoretisch, *religieus* karakter is geworteld, dan brengt reeds de *waarheidseisch* met zich, dat men voor zijn eigen uitgangspunt volstrekte geldigheid opeischt. Mijn verwijt aan het adres van de dogmatische verdedigers van het postulaat der zelfgenoegzaamheid van het wetenschappelijk denken betreft dus niet het feit, dat zij hun uitgangspunt tot het alleen *ware* proclameeren. Het gaat veeleer hierom, dat zij in principieele verwarring van de theoretische werkzaamheid met haar boven-theoretische voor-onderstellingen aan hun religieuze voor-oordeelen een zuiver wetenschappelijk karakter toekennen en diensvolgens allen, die deze voor-oordeelen verwerpen, door een soort schervengerecht buiten het wetenschappelijk erf pogen te sluiten.

Dit dogmatisme wordt dus tot wetenschappelijke *tyrannie* en misbruikt de historische macht, welke de gemeenschap der op het zelfde standpunt staande wetenschapsbeoefenaars ontwikkeld heeft, om den aanhangers der Christelijke wetenschapsbeschouwing het *zwijgen op te leggen!* D.w.z. men weigert eenvoudig van de *wetenschappelijke resultaten* der Christelijke wetenschapsbeoefening *kennis te nemen* en volstaat met dogmatische verwerping van het *boven-theoretisch uitgangspunt dezer laatste*. Wat uiteraard heel wat gemakkelijker is dan het leveren van een serieuze immanente critiek, die de proef op de som zou leveren, of de criticus ook buiten de veilige gedachtenbanen der bekende schoolstandpunten in de immanentiephilosophie, het spoor der wijsgeerige probleemstelling weet te vinden.

Daarentegen zal de critische onderscheiding tusschen het interne wetenschappelijk onderzoek en het noodwendig boven-theoretisch, in religieuze voor-onderstellingen gegronde uitgangspunt, gelijk door de wijsbegeerte der wetsidee van meetaf geëischt is, er nimmer toe kunnen leiden het *wetenschappelijk karakter* van een wijsgeerige theorie te loochenen op den enkelen grond, dat deze laatste

in het religieuze vooroordeel van de zelfgenoegzaamheid der wetenschap is gegrond. Zij voert alleen tot den eisch, in 't belang der *wetenschappelijke eerlijkheid*, het verborgen religieus apriori der bestreden theorie bloot te leggen en den invloed van dit alles-beheerschend vooroordeel op het interne wetenschappelijke onderzoek in het licht te stellen.

Dat deze invloed inderdaad een *noodwendige*, uit de onzelfgenoegzame *structuur* van het wetenschappelijk denken zelve voortvloeiende is, heeft de bedoelde wijsbegeerte eveneens uitvoerig aangetoond. Wijsgeerig denken is onmogelijk zonder dat men aan zijn wijsgeerig onderzoek een *idee* of *grensbegrip* ten grondslag legt inzake de onderlinge verhouding van het *logische* tot de *niet-logische* „Gegenstände” van het denken.

De in de mathesis verdedigde logicistische opvatting van getal en ruimte b.v. is ontegenzeggelijk van *wijsgeerig* karakter, maar deze logicistische opvatting is zelve afhankelijk van een *wijsgeerige grondidee*, waarin de onderlinge verhouding van het theoretisch denken tot zijn mathematischen „Gegenstand” subjectief aprioristisch is bepaald. En de inhoud dezer *grondidee* kan het theoretisch denken niet uit zich zelve putten, daar de eerste de grenzen van het theoretische apert *overschrijdt*. Want het strict theoretisch denken kan uit zich zelve de theoretische verscheidenheid tusschen het denken en zijn „Gegenstand” niet overbruggen.

Op dezelfde wijze is KANT's kennis-critiek noodwendig afhankelijk van een wijsgeerige grond-idee, welke naar haar inhoud de transcendentaal-logische grenzen van het denken overschrijdt. De onderlinge verhouding tusschen „verstand” en „zinnelijkheid” b.v. en de mogelijkheid der theoretische synthesis a priori in KANT's zin laat zich zelfs niet wijsgeerig als probleem „stellen”, zonder dat de denkende *ikheid* in een transcendent-religieuze stellingkeuze het *boven-theoretisch uitgangspunt*, het zgn. *Archimedisches punt* heeft vastgesteld, dat „verstand” en „zinnelijkheid” in *diepere eenheid* brengt.

Maar zij, die KANT's transcendentaal-idealistisch uitgangspunt verwerpen, moeten er zich voor hoeden, op dezen grond het *wetenschappelijk karakter* van KANT's kenniscritiek aan te tasten.

Het wetenschappelijk karakter eener theorie mag bij behoorlijk critische onderscheiding tusschen de noodwendige niet-theoretische

voor-oordeelen en de theoretische *oordeelen* van niets anders afhankelijk worden gesteld dan van de *strict interne eischen der wetenschappelijke werkzaamheid als zoodanig*. En de interne wijsgeerige werkzaamheid kan eerst haar aanvang nemen op den grondslag van een boven-theoretische bepaling van het „Archi-medisch punt”, d. i. het *uitgangspunt* der wijsbegeerte in den stricten zin der woords.

Overal, waar een niet-theoretisch voor-oordeel als zoodanig voor wetenschappelijk wordt uitgegeven, wordt een aanslag gepleegd op de wetenschap zelve.

Dit geldt niet slechts voor het *religieuze grond-voor-oordeel*, maar evenzeer voor de daarin gegronde niet-theoretische voor-oordeelen van *politieken, socialen* of *anderen aard*. Men herkent zulk een *inbreuk* van het niet-theoretisch voor-oordeel op het interne theoretisch gebied onmiddellijk aan de poging, wezenlijk *intern-wetenschappelijke* problemen door *niet-wetenschappelijke machtspreuken uit te schakelen* of „*op te lossen*”. Wanneer — geheel in strijd met zijn karakter — het Christelijk geloof op deze wijze als „*deus ex machina*” wordt gehanteerd, dan derailleert de aanhanger der Christelijke wetenschapsbeschouwing precies op dezelfde wijze van het wetenschappelijk spoor als de dogmatische aanhanger van het geloof in de zelfgenoegzaamheid der wetenschap. Waar dit reeds in de „*Prolegomena*” van de „*Wijsbegeerte der Wetsidee*” uitvoerig en met grooten nadruk is betoogd, is het inderdaad verbijsterend van den heer FRANKEN in diens bespreking van dit werk ²⁾ te vernemen, dat deze wijsbegeerte „*wetenschappelijk zonder belang*” is, omdat zij zich van meetaf aan de „*ge-reformeerde theologie*” zou hebben gebonden.

Met precies hetzelfde, of liever even weinig, recht zou ik de wijsgeerige denkbeelden van den heer FRANKEN „*wetenschappelijk zonder belang*” kunnen noemen, omdat zij zich dogmatisch hebben gebonden aan de in de dialectische theologie gemaakte scheiding tusschen „*natuur*” en „*genade*”.

Het enkele feit, dat de heer F. zich van deze geheel zijn wetenschappelijke instelling bepalende — en reeds daardoor ook de theologische wetenschap te boven gaande — scheiding blijkbaar niet

²⁾ Vgl. *Themis* 1938, eerste stuk.

wijsgeerig rekenschap wil geven, is eer een post op zijn debet-, dan op zijn creditzijde.

Overigens kon hij reeds uit een oppervlakkige kennismaking met de wijsbegeerte der wetsidee weten, dat de laatste aan de theologische wetenschap iedere competentie tot *aprioristische grondlegging* der wijsbegeerte *ontzegt!* Slechts hem, wien het principieel verschil tusschen Christelijke *religie* en *theologie* en tusschen *dogma* en *theologische dogmatiek* ontgaan is, kan aan de W. d. W. verwijten, dat zij de gereformeerde theologie aan de wijsbegeerte ten grondslag zou leggen! Als *wetenschap* berust de theologie immers zelve op wijsgeerige grondslagen en boven-theoretische voor-oordeelen?

's Heeren FRANKEN banvonniss is *onwetenschappelijk*, omdat daarin het transcendentale grondprobleem aller wijsgeerige kennis miskend wordt en daardoor een boven-theoretisch voor-oordeel, als het postulaat van de zelfgenoegzaamheid der wetenschap, voor criterium der wetenschap wordt uitgegeven. Slechts daaruit laat zich ook verklaren, dat de heer F. in een strict zakelijke, immanente ³⁾ (en niet, gelijk hij abusievelijk meent, transcendente) critiek op de wijsgeerige stelsels van de coryphaeen der humanistische wijsbegeerte slechts een „alle grenzen te buiten gaande aanmatiging” vermag te zien.

De strijd, welke de Wijsbegeerte der Wetsidee tegen dit soort dogmatisme heeft aangeboden, is voor heel de wetenschap, onverschillig het uitgangspunt, dat men daarbij inneemt, een eerezaak.

Het wetenschappelijk blazoen moet zuiver worden gehouden en mag niet in dienst worden gesteld van geestelijke onderdrukking van andersdenkenden.

---

³⁾ D. w. z. vanuit het eigen boven-theoretisch voor-oordeel der gecriticiseerde denkers geoefende.